

УДК 94(477)

Сучасні цивілізаційні виклики українству

У статті розкрито концепцію цивілізаційного виклику А. Тойнбі, систематизовано у вигляді розгорнутих тез основні сучасні цивілізаційні виклики українству, дано їх визначення та охарактеризовано їхню українську специфіку.

Ключові слова: цивілізаційні виклики: модернізаційний, глобалізаційний, європейський, євразійський, екологічний, демографічний, соціально-економічний, технологічний, інституційно-політичний, інформаційний, регіонального розколу, люмпенізації, корупційний, тероризму.

The article is deals the concept of civilizational challenge of Arnold Toynbee, that modern civilization challenges Ukrainians systematically deployed as the main theses, their definition and typical Ukrainian specifics submitted.

Key words: civilizational challenges: modernization, globalization, European, Eurasian, ecological, demographic, socio-economic, technological, institutional-political, informational, regional division, lumpenization, corruption, terrorist.

Суть тойнбіанської концепції виклику – відповіді полягає у тому, що спільнота залишається у контексті цивілізованого розвитку і виживає, поки вона спроможна надавати адекватні відповіді на виклики природного та соціального середовища, наприклад, вторгнення чужої цивілізації, внутрішній розкол, появу нових принципів цивілізаційного розвитку. Кожен виклик є стимулом для її оновлення, оскільки порушує інерцію цивілізаційного розвитку та створює підстави для змін, збуджує зміни в стані певною мірою врівноваженого і завершеного суспільства, підштовхує, мотивує соціальний та культурний розвиток.

Процес розвитку цивілізацій відбувається як взаємодія між викликом та відповіддю і постає як багатовимірне відношення. У своїй перспективі це – змістовний фактор втручання, стимул з наперед розрахованими наслідками, які спричинюють найактивніші творчі перемини, котрі, проте, не можуть бути повністю передбаченими за формою. Якщо суспільство відмовляється реагувати на стимул, воно занепадає, якщо ж формує відповідь, то вона може мати два наслідки – елімінацію виклику або зміни у відповідь на нього. Це залежить від того, чи еліта суспільства є творчою, чи панівною. Якщо творча еліта здійснює інновації та має суспільний авторитет, здатна на зміну способу життєдіяльності суспільства, то панівна його не має і зосереджується на силі, примусові та матеріальних засобах, елімінуючи виклик. Останнє ж – ознака глибокого занепаду

суспільства. Виклик, що залишається без відповіді, повторюється знову й знову. Нездатність того чи іншого суспільства через втрату творчих сил, енергії відповісти на виклик лишає його життєздатності, дезінтегрує і, врешті-решт, призводить до його зникнення з історичної арени [25].

Кожен виклик не є чимось одиничним, він швидше є складовою комплексу чинників – природного та соціального походження, причому дедалі зростаючу долю протягом цивілізаційного процесу стають відігравати виклики людського походження. Тому слід говорити про своєрідне поле викликів, в якому кожен виклик або впливає, або взаємопов'язаний з іншими. У наш час у ньому тісно переплітаються як інтеграційні, так і диференційовані та дезінтеграційні виклики українству.

Інтеграційні виклики мають макроцивілізаційне походження і вимагають комплексної перебудови суспільства, виражають інтеграційну перспективу:

- модернізаційний;
- глобалізаційний;
- європейський;
- євразійський.

Модернізаційний виклик вимагає інтегрованої відповідності українського соціуму сучасному рівню цивілізаційного розвитку. Модернізація – перехід від традиційного аграрного суспільства до світського, міського й індустріального. Ми розрізняємо модернізацію як процес розвитку європейської цивілізації та модернізацію як загальносвітовий процес

осучаснення суспільств. Європейський модернізаційний проект спричинив великі наслідки не тільки у межах власної цивілізації, а й у глобальному плані. Разом з тим, актуальним для середньо- та слаборозвинених країн залишається здійснення власних модернізаційних проектів. Суть українського варіанту такого проекту – створення сучасного розвинутого суспільства європейського типу, в якому ефективно працюють механізми демократії, ринку, розвивається сучасна освіта та наука, відбувається раціональне адміністрування, застосовуються сучасні технології, існує розвинена індустрія. Модернізоване суспільство – це зріла громадянська культура, мобільна, раціональна, адаптивна особистість, що має розвинену трудову етику та здатна до самодисципліни [8]. Цільові функції такої модернізації: безпека української держави та суспільства, стійке функціонування всіх їхніх структур, а також підвищення умов життєдіяльності населення не нижче середнього рівня, досягнутого передовими країнами світу.

Глобалізаційний. *Глобалізація* – зростання інтегрованої взаємозалежності цивілізацій та прояв тенденції до створення світової суперцивілізації, здатної розвиватись і відтворюватись у світовому масштабі як певна цілісність. Головними складовими сучасного виклику глобалізації є:

у політико-правовій сфері:

- послаблення суверенітету національних держав;
 - стандартизація міждержавних відносин;
 - формування регіональних співтовариств та об'єднань держав;
 - стандартизація національного та кодифікація світового права;
 - вироблення світового політичного порядку;
- в економічній сфері:*
- виникнення та розвиток глобальних економічних інститутів (ТНК, глобальні інститути економічного регулювання – СОТ, МВФ, СБ);
 - стандартизація техніко-технологічної діяльності;
 - перерозподіл в масштабах планети капіталу, людських та виробничих ресурсів;
 - досягнення оптимального міжнародного поділу праці;
 - становлення світового ринку;

у соціальній сфері:

- стандартизація побуту, іміджу та приватного життя;
- посилення відчуття кожною людиною зв'язку з людьми інших країн, збільшення

контактів громадян різних країн, полегшення мандрів по всьому світу, інтенсивні масові міграції та формування багатокультурних спільнот;

- формування множинних ідентичностей;
 - зростання кількості та впливу міжнародних організацій;
 - вироблення загальнолюдських принципів, цінностей та ідеалів;
- у культурній сфері:*
- розвиток світових ідеологій;
 - комерціалізація та масовізація культури;
 - культурний взаємовплив та взаємообмін, що призводить до встановлення світового інформаційного простору, виникнення інформаційних мереж та створення планетарних ЗМІ;
 - зближення культур різних країн;
 - становлення транснаціональних субкультур.

Як виклик вона має комплексний характер, тобто торкається всіх сфер життя українського суспільства. В результаті глобалізації світ стає більш взаємопов'язаним і залежним від усіх її суб'єктів. Сам процес глобалізації об'єктивний, але в ньому присутній і суб'єктивний чинник – діяльність Української держави як суб'єкта з регулювання й упорядкування цих процесів.

Звідси для України глобалізація має наступні наслідки:

у політико-правовій сфері:

- послаблює незалежність української держави, її суверенітету у ряді політико-правових сфер;
- вимагає від держави вибору певного стандарту міждержавних відносин;
- потребує інтеграційного вибору між акторами, якими є ЄС та ЄСП (осередком якого є Митний союз);
- потребує імплементації раду позицій світового права, задекларованих у документах ООН та інших міжнародних організацій;

в економічній сфері:

- перетворює Україну на сферу впливу транснаціональних корпорацій, що є позадержавними утвореннями;
- членство у СОТ та позики від МВФ вимагають фінансової дисципліни держави, що обмежує її економічний суверенітет;
- техніко-технологічні інновації на виробництві вимагають чіткого ліцензування та закупки міжнародних ліцензій;
- залежність від міжнародного капіталу вимагає державного захисту українських

виробників у межах чинного міжнародного законодавства;

у соціальній сфері:

- стандартизація побуту, іміджу та приватного життя потребує компромісу між національним та створеним нині загальнолюдським принципами буття;
- формування відчуття себе частиною загальнолюдського світу потребує докорінного переосмислення українського світу як частини загальнолюдського;
- формування множинних ідентичностей передбачає ускладнення соціального вибору конкретного індивіда, ієрархізації його самоідентифікацій;
- зростання кількості та впливу міжнародних організацій сприяє формуванню в Україні несподіваних для традиційного суспільства соціальних ініціатив;

у культурній сфері:

- поширення світових ідеологій вимагає перевизначення національних ідеологій, їх докорінної реформи у контексті тенденцій глобального розвитку;
- інтенсифікація міжнародних контактів на рівні пересічних людей, а також мережеві зв'язки створюють вагомий тиск на національну культуру;
- мережеві зв'язки та планетарні ЗМІ трансформують український інформаційний простір, надають йому нових мобілізаційних можливостей;
- експансія культур інших країн спричинює космополітизацію, мультикультуралізм, претензії нових субкультур на визнання та вимагає трансформації національної культури як конкурентоспроможної субкультури у багатокультурному суспільстві.

Глобалізація змінює геополітичну роль української держави як країни між різними цивілізаційними утвореннями – європейським та євразійським, Україна стає територією зіткнення двох інформаційних мереж – європейської та євразійської.

Процеси глобалізації тісно пов'язані із процесами глокалізації, яка є цивілізаційною відповіддю на неї більшості суспільств, у тому числі і українського.

Глокалізація – це процес реакції різноманітних сфер людського буття на локальному рівні на світову глобалізацію, що є результатом синтезу процесів глобалізації і регіоналізації [19]. По суті вона є регіональною відповіддю на процеси глобалізації, способом включення національного у глобальну конкуренцію (економічну, політичну, культурну). Вона

виводить регіональні особливості за національні межі безпосередньо в глобальний світ, де, у свою чергу, вони додають новий контекст процесу регіоналізації та локалізації.

В Україні можна виділити наступні види глокалізації як реакції на проникнення глобального в локальне:

- максимальна відкритість та некритичність національної культури щодо дії глобальних інститутів та інформаційних потоків, яка потенційно може призвести до деукраїнізації та розчинення українства у регіональних цивілізаційних та глобальній спільноті;
- захист національної культури від глобалізаційних процесів, боротьба з ними та їхнє повне заперечення, що може призвести до цивілізаційної ізоляції та гальмування розвитку;
- співіснування національної культури та глобальних культурних форм без суттєвих проявів взаємовпливу та інтеграції, що сприяє сегрегації та розділенню національного та глобального і потенційно несе загрозу занепаду національного, втрати його конкурентоспроможності у глобальній взаємодії;
- національна адаптація та трансформація глобальних процесів, котра зумовлює виникнення гібридних форм.

Гібридизація є однією з найбільш ефективних стратегій співвіднесення глобального та національного. У такому випадку глобальні процеси адаптуються до вже існуючої системи цінностей та інститутів. Такий вид глокалізації є найпоширенішим у сучасному світі, виводячи локальні спільноти на світовий рівень презентації та конкуренції.

Європейський виклик вимагає чітких дій з боку українства, спрямованих на європейську інтеграцію. Це – шлях комплексних перебудов, що включає між іншого усвідомлення спільної європейської мети та переоцінку національних цінностей. Саме утворення ЄС стало тим номіналом, який дедалі більше (попри економічну кризу 2008–13 рр.) наповнюється новими соціальними, політичними та економічними проектами, суб'єктами яких стають національні країни. Їхнім підґрунтям стає спільна ідентичність – самоотождення зі спільними європейськими цінностями, спадщиною та орієнтирами розвитку.

У найбільш віддаленій ретроспективі європейський цивілізаційний духовний та культурний спадок базується на синтезі грецької філософії, романського права,

християнства. Проте, на них накладається й матеріальний та духовний спадок раннього модерну – гуманізму, просвітництва, усталеної системи міжнародного правового порядку, а також розвинутого модерну кінця XVIII – XIX ст., що базується на принципах європейської модернізації, техніці та технологіях, традиціях європейських Великих революцій, принципі науковості, поширеному на освіту і соціальні відносини. Ще вищий шар складають набутки XX ст.: релігійна терпимість, дотримання прав людини, усталене демократичне правління, правова держава, багатокультурність, соціальна ринкова економіка. І, нарешті, на них накладається новітня постіндустріальна економіка, орієнтована на «владу знань» [9].

Євразійський виклик вимагає реакції на євразійський інтеграційний проект, очолюваний Росією. Історичні факти свідчать, що існування українців у Росії та СРСР було проблематичним для їхнього буття як самостійного народу. Ця тенденція простежується й у сучасній російській політиці щодо України. Коли Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС, з боку Росії посилюється політичний та економічний тиск щодо майбутнього вступу України до нього. Водночас, вступ до Митного союзу ЄП несумісний з європейським вибором та членством в СОТ. Граючи на політичній ситуації, скориставшись тим, що повалений у 2014 р. президент В. Янукович покинув країну, Росія, підтримуючи сепаратистів, анексувала Крим та намагається дестабілізувати обстановку в Україні, що їй допоки вдалося зробити лише у Донецькій та Луганській областях. Йдеться про потужний євразійський цивілізаційний виклик, в якому до економічного тиску додався політичний та військовий.

Не визнаючи існування окремої євразійської цивілізації, ми все ж визнаємо що цей проект Росія намагається реалізувати не як цивілізаційний, а як геополітичний.

Головною основою його ідеології є популяризація залежними від влади російськими ЗМІ, системою освіти та іншими інформаційними засобами ідеї євразійської асоціації та нібито створення окремих цивілізацій, альтернативній західній демократії. Його інструментами є створення наднаціонального символічного простору ЄС, розвиток успадкованого від радянських часів інформаційно-комунікативного простору СНД та створення Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану, кандидатами в який є також Киргизстан, Вірменія та Сирія.

Вже не наголошуючи на православ'ї як головному принципі ідентичності, Росія все ж вважає себе унікальною, самобутньою державою, цивілізацією з власним шляхом історичного розвитку.

Загалом політичні експерти вважають, що залучення України до російського цивілізаційного геополітичного проекту передбачає недопущення самоідентифікації української нації, її прогресу та переформатування моделі розвитку Української держави в малоросійську – протекторат Росії. Україну чекає:

- надання російській мові державного статусу;
- захоплення інформаційного і культурного простору України і забезпечення домінування в ньому російських інформаційних і культурних продуктів;
- недопущення відродження історичної пам'яті української нації та дискредитація її національних символів;
- реінтеграція східних і південних регіонів України в російський інформаційний і культурний простір та створення на їх базі альтернативної українському суспільству малоросійської спільноти;
- панування в Україні маріонеткового та корумпованого проросійського уряду та інкорпорація політичної еліти України в російську сферу інтересів;
- створення в Україні експертного пулу політологів та інформаційних центрів, спроможних просувати в українському суспільстві ідеї державної ідеології і політики Росії [14, с. 225–226].

По суті, йдеться про встановлення з боку РФ контролю над стратегічними підприємствами, ресурсами і транспортними комунікаціями, зовнішньою та оборонною політикою України, про політичну інтеграцію до євразійського квазіцивілізаційного простору, а фактично – до «русского мира».

Диференційовані виклики також виявляють себе у багатьох суспільствах, оскільки частково є наслідками викликів інтеграційних. Але у кожному соціумі вони мають специфічні особливості, по-різному виражені у конкретних випадках. Зокрема, у нашій країні вони вимагають специфічних інноваційних відповідей, спрямованих на удосконалення різних сфер саме українського буття:

- екологічний;
- демографічний;
- соціально-економічний;

- технологічний;
- інституційно-політичний;
- інформаційний.

Екологічний. Екологічний виклик породжено глобальним збільшенням антропогенного впливу на біосферу, що призводить до поступового вичерпання природних ресурсів, забруднення довкілля, глобального потепління, знищення озонового шару, збідніння чисельності видів, зменшення площі лісів тощо.

Специфіка екологічного виклику українству зумовлена тим, що країні дісталась одна з найбільш перетворених людиною частин ЄСРП. Це і розорана степова зона, промислові та надзвичайно забруднені Донбас та Кривбас, каскад дніпровських водосховищ, нарешті – чорнобильська зона відчуження. За роки незалежності до цих чинників екологічного дисбалансу додалися нові, зокрема прогресуюча втрата чорноземів, лісів та захисних лісосмуг, пилові бурі, паводки у Карпатах, проблема накопичення сміття та збільшення площі і кількості сміттєзвалищ, висихання малих річок унаслідок знеліснення їх басейнів, ерозія орних земель, що призводить до замулення, розгортання шкідливих виробництв, як то цементної промисловості, виробництва скловати тощо [2].

Демографічний. Демографічний виклик по своєму торкнувся більшості країн світу. В Україні він характеризується такими головними тенденціями:

- старінням нації, зумовленим зниженням народжуваності та скороченням загальної чисельності населення, високими показниками дитячої смертності в переважній більшості регіонів [17];
- перевищенням показників смертності показників народжуваності, що зумовлює скорочення населення [11] (причиною цього в основному є низький рівень доходів українців);
- еміграція українців за кордон (при цьому виїжджали і виїжджають здебільшого найбільш кваліфіковані та високоосвічені індивіди, які прагнуть адекватної заробітної плати та нормального рівня життя [7]);
- імміграція в Україну низькокваліфікованих працівників з країн, що розвиваються – вихідців з азіатських та африканських країн, що потерпають від бідності, голоду, безробіття, боротьби владних кланів та стихійних лих [26, с. 279].

Технологічний виклик обумовлений початком нового етапу технологічного розвитку світової економічної системи, що ґрунтується на т. зв. п'ятому технологічному укладі, основою якого є інформація і знання, котрі є головним фактором виробництва. Він є матеріально-технологічним підґрунтям переходу людства до вищого етапу цивілізаційного прогресу — інформаційного постіндустріального суспільства. Також в економічній літературі прогнозується подальший перехід до шостого технологічного укладу, базованого на біотехнологіях, ракетно-космічній техніці, тонкій хімії тощо.

Українське виробництво базується переважно на підприємствах третього й четвертого технологічних укладів (до 95% продукції). Частка п'ятого й шостого укладів, основою яких є електроніка, обчислювальна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудування, інформаційні послуги, біотехнології, не перевищує 5%. Це призводить до неефективного експорту; неефективного імпорту; від'ємного сальдо торговельного балансу; девальвації гривні; катастрофічної нестачі ресурсів бюджетів країни і перманентного нарощення державного боргу; потенційної загрози дефолту [20].

Інституційно-політичний виклик обумовлюється відсутністю адекватного інституційного забезпечення розвитку держави і виявляється у необхідності вдосконалення законодавчої бази здійснення позитивних трансформаційних процесів у їхньому розвитку. Продовжується руйнація життєво важливих інститутів держави, в т. ч. системи судочинства та національної безпеки. Призначення на ключові посади міністерств і відомств відбувається за принципами політичної та особистої лояльності [3]. Показала свою неефективність система національної оборони, мають місце слабкість та неефективність парламентської системи, залежність судової системи від виконавчої влади, номінальний характер місцевого самоврядування. У той же час надмірною є чисельність силових структур. У більшості розвинених країн (країни ЄС, США, Японія) кількість поліцейських на 1 тис. мешканців становить 2–3 особи (включаючи працівників прикордонної поліції), в Україні ж – 6–9 різного роду правоохоронців: міліції, внутрішніх військ спеціального призначення, мисливих тільки при авторитарних режимах тощо. При цьому чисельність населення

держави має тенденцію до зменшення, а правоохоронців – до збільшення [4].

Соціально-економічний виклик полягає в утриманні в Україні стабільно високого рівня бідності, підкріпленого наслідками нещодавньої фінансово-економічної кризи, у зростаючій диференціації населення та деградації людського потенціалу. Причина цього – у низькій ефективності економічних реформ 90-х рр., які відбувалися за моделлю державно-монополістичного капіталізму, що і досі домінує в Україні і доповнюється моделями державного соціалізму і народного капіталізму, за оцінками приблизно в пропорції 75:20:5 [23]. Олігархічні утворення сконцентрували велику частку активів «важких» і сировинних галузей економіки, які домінували до 1991 року: металургії, хімічної, видобувної та енергетичної промисловості. І саме така система законсервувала соціально-економічні диспропорції та поглибила розрив між багатством та бідністю. У 2012 р. співвідношення активів 100 найбагатших громадян України з ВВП країни становило 38 % [15]. У 2013 р. цей показник упав до 23 % [1]. Проте і це надзвичайно висока концентрація капіталу в руках купки людей, якої немає в жодній промислово розвиненій країні світу: у Німеччині – 11%, у Франції – 10%, в США – 7%.

Інформаційний. Породжений глобалізацією, цей виклик виражається у становленні внутрішнього інформаційного простору України, з одного боку, та у включенні його до локальних та глобального інформаційного простору. Засобами його створення є друковані видання, як то література широкого вжитку, друковані ЗМІ (газети, журнали, публіци і т. п.), радіо, театр, кіно, реклама, телебачення, інтернет (перш за все соціальні мережі, спеціалізовані мережі, блоги, інтернет-ЗМІ і т. п.).

Поява глобального інформаційного простору має суттєві наслідки:

- зникнення варіантів фільтрів інформаційних потоків (етнічних, моральних, політичних, державних, міждержавних), які раніше суттєво формували будь-який інформаційний простір;
- виникнення важливих інформаційних, політичних, економічних взаємовпливів між державами, корпораціями, недержавними організаціями;
- як наслідок цих впливів відбувається поширення норм культури і поведінки, які є незвичними або чужими для споживача інформації;

– виникають нові політичні й інформаційні гравці;

– завдяки інформаційному взаємовпливу малі події мають великі наслідки [21].

Інформаційний виклик українству породжує численні політичні, економічні, конфесійні, культурні та ціннісні наслідки, оскільки спричинює перетворення вже існуючих уявлень, поглядів, знань, зачіпаючи перш за все особистість та впливаючи на її вибір.

Але найважливіші наслідки для українства має російська інформаційна війна, яка ведеться із 2001 р. проти України на тлі численних газових, сирних, м'ясних та кондитерських криз. В інформаційному просторі України за період 2001–2010 рр. були проведені інформаційні операції (під умовними назвами) «газова війна», «блокування розвитку авіаційної галузі», «мовна проблематика», «Чорноморський Флот у Криму», «макова війна», «сирна війна», «трубна війна», «цукеркова війна» та інші. Крім цього, за цей час в Україні почали обґрунтовуватися російські громадські організації. Станом на грудень 2013 їх офіційна кількість сягала близько сотні [22].

З 2014 р. російська інформаційна війна супроводжує й ідеологічно устатковує гарячу війну, яку ведуть проти України проросійські налаштовані терористи. Росія веде інформаційну війну, створюючи повністю віртуальний інформаційний простір (уявний, створений з політичною доцільністю) про Україну перед власним народом та тими, хто в Україні перебуває переважно у сфері дії російського інформаційного простору. І саме вона значною мірою (на тлі слабкості українського інформаційного простору) підживлює проросійський тероризм.

Дезінтеграційні виклики несуть у собі потенційну загрозу дезінтеграції суспільства і вимагають якщо не елімінації, то мінімізації їх руйнуючого впливу:

- регіонального розколу;
- люмпенізації;
- корупційний;
- тероризму.

Регіонального розколу. Територія Української держави має інтеграційний характер: вона складена з регіонів з різною історико-політичною долею [18]. Це створює загрозу регіонального розколу України, оскільки частина мешканців Центру, Півдня і Сходу України вважають себе ближчими за характером, звичаями і традиціями до жителів Росії, ніж до західних українців;

західні українці – до європейців, інколи – поляків, білорусів порівняно з жителями Центральної та Західної України.

На цьому тлі тривалий час проросійськими ЗМІ пропагувалася ідея «Двох Україн» як двох ідентичностей, які мають до того ж певну цивілізаційну прив'язку: українська, традиційна, проєвропейська; малоросійська, з імперським (радянським) настроєм, антизахідна, подекуди – азійська [13].

З таких позицій обґрунтовуються різні штучні теорії біполярності української та російської (або російськомовної) культур, за умов якої «війна культур» та «війна мов» відіграє роль своєрідного дестабілізуючого чинника, яким користуються як нелояльні до українства національні політичні еліти, так і влада РФ.

Люмпенізація. Люмпенізовані представники цивілізації (внутрішній пролетаріат, згідно А. Тойнбі) несуть загрозу занепаду цивілізацій. Це – люди, позбавлені коріння й духовно дезорієнтовані, хоча фізично вони й не втратили зв'язку зі своєю предківською землею [25, с. 354–417]. В Україні їх називають жлобами, рогулями, братками, братанами.

Домінуючими ознаками українського люмпена є примітивна, агресивно-тваринна парадигма в соціальній поведінці індивідуума/груп індивідуумів (визначення В. Кириченка). Головні його відмінності від соціально зрілої особистості:

- неспроможність до безкорисної пожертви в будь-якому вигляді;
 - відсутність внутрішньої потреби творити добро;
 - нездатність отримувати задоволення від якісно зробленої роботи, що не пов'язана з покращенням персонального або родинно-кланового добробуту;
 - відсутність честі та совісті, здатності на чин і подвиг [10, с. 182].
- Деструктивний характер українського люмпена полягає у різноманітних виявах деструктивної соціальної поведінки:
- агресивність, яка сприяє соціальній конфліктності, а з іншого боку – соціальна байдужість, нездатність конструктивно спілкуватись;
 - обмежений та брутальний лексикон, суржик у мові, що порушує цілісність української мови;
 - керівництво утилітарною вигодою, орієнтація на заробляння грошей будь-якою ціною, у тому числі і незаконно;

– обмеженість суто обладнанням власного матеріального світу, жінка – вузькими інтересами свого тіла, своєї родини.

– самоствердження і самореалізація коштом інших, не маючи для цього жодних власних ані інтелектуальних, ані професійних, ані душевних підстав;

– паразитичне відношення до надбань цивілізації.

Це сприяє вичавлюванню з України талановитих людей та яскравих особистостей та люмпенізації української національної еліти. Будучи носієм досить поширеного буденного мислення, люмпен агресивно протистоїть ментальності творчої людини, намагається нав'язати їй свої цінності, спосіб життя, мислення, уявлення про соціальні стандарти і несприйняття всього нового у досить жорсткій формі. А це має негативні цивілізаційні наслідки, оскільки позбавляє українство належного рівня культури.

Корупційний. Корупція руйнує головний фундамент, який лежить в основі будь-якої цивілізованої країни – довіру (між бізнес-партнерами, довіру інвесторів до національної економіки, довіру громадян до держави та віру людей у власні сили, у своє призначення в цьому світі).

Пострадянська Україна і досі залишається державою, законодавство якої сприяє корупції. Уряд Азарова-Януковича можна назвати найбільш корупційним за усю історію незалежної України. Обсяги виведення державних коштів сягнули неймовірних масштабів [16]. Корумпованість влади на всіх рівнях сприяла відчуженню народу від держави та була однією з причин Революції гідності.

Українське суспільство в цілому характеризується низьким рівнем міжособистісної довіри. Дуже незначна кількість громадян подає офіційні скарги на корупційні дії до органів влади або правопорядку. Соціальні та політичні інститути не користуються довірою громадян. До найбільш корумпованих інститутів громадяни України відносять суди, міліцію, парламент, публічний сектор, заклади освіти, до найменш корумпованих – релігійні організації. Бізнес-середовище в Україні не є сприятливим для вільного підприємництва, а законодавство щодо започаткування, ведення і припинення бізнесу також не є сприятливим для нього, оскільки створює значну кількість регуляторних бар'єрів [6].

Тероризму. Міжнародна організована злочинність та міжнародний тероризм – одні

з найжорсткіших бічних результатів глобалізації. Тероризм породжується високим рівнем нетолерантності певної меншості щодо більшості та проявляється у насильстві та терористичних актах. Тероризм базується на ідеології насильства і практиці насильницького впливу на прийняття рішень органами державної влади [24]. Він полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших зазіхань на життя чи здоров'я ні в чому не повинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [12].

Донедавна виклик тероризму не був знайомий українцям. Та після Революції гідності на Сході і Півдні України з'явилися проросійські та сепаратистські угруповання що намагаються вплину силовими методами на владу та місцеве населення з метою досягнення своїх цілей. Проте Росія тут виступає фактично як держава-спонсор тероризму, як засилаючи на терени України власних терористів, так і устатковує їх зброєю та коштами.

Запропонований огляд сучасних цивілізаційних викликів українству, звісно, не є вичерпним, його можна доповнити, однак перераховано основні і ті, що мають значення для цивілізаційного розвитку.

1. 100 багатейших - 2014 - Рейтинги - Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ratings/1>.
2. 20-річна Україна перед обличчям екологічного виклику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2011/08/31/85004/>.
3. Безпека України у XXI столітті: виклики та потреби в колективних заходах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD106_ukr_1.pdf.
4. Бюрократия как проблема: «круглый стол» / Фонд «Либеральная миссия» // Общественные науки и современность. – 2012. – № 4. – С. 48.
5. ВВП України: динаміка, статистика, структура ВВП в Україні (2002-2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
6. Волошина А. В. Корупція - виклики для України: за матеріалами шостого «Київського Діалогу» 28 - 30 жовтня 2010 року «Корупція в політиці, економіці та управлінні - стратегії громадянського суспільства та світової спільноти щодо її подолання». - Кіровоград, 2011. – 79 с.
7. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія. – Ч. 1 / за

- ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.
8. Грабовська І., Ємець Т., Мостяєв О. Трансформації українського соціуму: філософсько-світоглядний аналіз. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013.
 9. Дейвіс Н. Європа. Історія [пер. з англ. П. Тарашук]. – К., 2000.
 10. Жлобологія: Мистецько-культурний проект / Автор та куратор проекту: Антін Мухарський. – К.: Наш формат, 2013.
 11. За лютий населення України скоротилося майже на 14,5 тис. чол. – Держстат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/news/2014_04_15/Za-ljutij-naseleennja-Ukra-ni-skorotilosja-majzhe-na-14-5-tis-chol-Derzhstat-2515/.
 12. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» 638-IV від 20 березня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
 13. Зерній Ю. Виступ на круглому столі «Цивілізаційні ідентичності в регіонах України: відмінності та проблеми їхнього подолання» // Форум націй: газета Конгресу національних громад України. – 2007. – Серпень. – № 8 (63).
 14. Зовнішня політика України – 2007: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г.М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2008.
 15. Золотая сотня: полный список богатейших людей Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bogatyirady.blogspot.com/>.
 16. Корупційний спадок нового уряду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/04/14/7022376/>.
 17. Мазура І. Проблема старіння нації дісталася й Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://meest-online.com/view/problema-starinnya-natsiji-distalasya-j-ukrajiny/>.
 18. Мостяєв О. Соборність України та відмінності історико-політичних доль регіонів // Українознавство. Календар-щорічник. 2009. – К., 2008. – С. 174–180.
 19. Олійник О. М. Концептуалізація глокалізації: методологічні аспекти // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 38. – С. 41–51.
 20. Пода А. Проблеми олігархічної структури економіки України // Україна у геоекономічному просторі: глобальні виклики, сучасні тренди розвитку та соціокультурні трансформації. Матер. всеукр. наук. інтернет-конф. (Тернопіль, 15 травня 2013 року). – Тернопіль, 2013. – С. 138–140.
 21. Почепцов Г. Г., Чукут С. А. Інформаційна політика: Навч. посіб. 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008.
 22. Русские на Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.in.ua/page/18.html>.
 23. Соскін О. І. Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив / Соскін О. // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 47–56.

24. Сучасні виклики правам і свободам людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.first-ombudsman.org.ua/ru/images/stories/16032012/Sychasni_Vukluku.pdf.

25. Тойнбі А. Д. Дослідження історії: у 2-х т. – К.: Основи, 1995.

26. Україна: проблеми самоорганізації: [В 2 т.] / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. – К.: Промінь, 2003. – Т. 2. Десятиріччя суспільної трансформації.

Микола Окса

УДК 94(477)

Феномен свободи в українській філософії

У статті автор аналізує категорію свободи в українській духовно-академічній та демократичній традиції. Наголошується, що українська філософська традиція розглядає свободу як властивість людської душі, як перемогу духу. Підкреслюється, що аналізує проблеми співвідношення свободи і необхідності присвячували академісти цілі праці, де ретельно висвітлювали як своє розуміння цієї проблеми, так і давали критичне осмислення її в історико-філософському ракурсі.

Ключові слова: свобода, природа, соціум, душа, цінності, воля.

The author analyzes the category of freedom in the Ukrainian spiritual academic and democratic traditions. It is noted that Ukrainian philosophical tradition considers freedom as a property of the human soul, as a victory of the spirit. It is emphasized that the analysis of the relationship between freedom and necessity academics dedicated work purposes where covered as their understanding of the problem and give a critical understanding of the historical and philosophical perspective.

Key words: freedom, nature, society, soul, values will.

Одним із глибинних прагнень кожної людини і метою, формальною чи дійсною, більшості суспільства є свобода. Основою свободи людини, групи людей або суспільства є вольові зусилля окремої людини, її особисте прагнення до свободи і можливості долання внутрішніх та зовнішніх перешкод на шляху до своєї мети. Важливою умовою свободи є наявність опору у внутрішній звільненості людини, та відчуття її себе вільною, долаючою перешкоди та обмеження. Свобода існує лише в розкритті та розвитку людиною своїх сутнісних потенцій. Не існує абстрактної свободи, свободи взагалі, свободи без суб'єкта, для якого ця свобода є його особистою самореалізацією. Саме розвиток потенціалу духовного світу людини, розвиток мислення і волі особистості приводить до більшої її сталості й незалежності щодо впливів фізичних процесів та соціальної атмосфери. «Тільки особистість є вільною, – писав Ж.Марієн, – тільки в неї одної є повною мірою внутрішній світ і суб'єктивність, оскільки вона рухається і розвивається в собі» [4, с. 232]. Сутнісні потенціали людини вищі за світ безпосередньо оточуючих її речей. По відношенню до природи та соціуму

людина має зверхність, і, реалізуючи свої потенціали, вона піднімається над законами природи й соціуму. Говорячи словами С.К'єркегора, «звернення всередину – виявлення свободи» [2, с. 201]. Чим більше в своїй діяльності людина актуалізує те, що дане в її сутності, тим більшу міру свободи вона має. Можлива лише свобода і самореалізація як вдосконалення на основі розуміння своєї неповноти, несформованості, моральної та духовної недовершеності. Свобода може і повинна являти собою реалізацію позитивного в людині, втілення добра, що досягається через розвиток свого глибинного потенціалу, і формування необхідних якостей та здібностей.

Українська філософська традиція розглядає свободу як властивість людської душі, як перемогу духу. Суть цього трактування свободи розкривається в словах Ісуса, котрий казав, що єдиним шляхом до звільнення слугує шлях пізнання істини, яка тільки й може зробити людину вільною (див. Іоанн, 8:32) через самопізнання та ототожнення себе із Творцем. Такі українські мислителі як Віталій з Дубна, І. Копинський, Г.Сковорода трактують ідею свободи волі як розвиток духовності людей, як внутрішню